

За Величката епископия и някои български земи по времето на царете Борис и Самуил

Йордан Табов

Институт по математика и информатика - БАН

tabov@math.bas.bg

Резюме. В статията се разглежда проблемът за локализацията на Величката епископия, за глава на която цар Борис е поставил Климент Охридски. На базата на изследване на 12 средновековни карти и на анализ и съчетание на резултатите от него с данни от изворите е предложена хипотезата, че Климент Охридски е бил епископ на град Велики / Velichi, разположен до северния бряг на залива Арта.

§ 1. Величкият епископ

В много извори св. Климент Охридски е наречен „велички епископ“.

Например в Асеманиевото евангелие (fol. 151r₃) титлата на Климент Охридски е **ѿпскпа величкаго** (**ѿрѣѣрѣ ѿзѣѣѣѣѣѣѣѣ**); В Краткото Житие на Кирил от XI в. **ѿпъ вѣличкѣ**; в някои късни преписи на негови творби – **ѿпскопомъ величъскы**¹ и **кѣпа величкаго**². Пространното житие на Климент³, чието авторство се приписва на охридския архиепископ Теофилакт, освен общоприетата титла на Климент „епископ на българите“ дава в запазените ръкописи две различни форми на допълнително обозначение, съдържащо титула „велички“:

– **ѿпскопов Драгѣвѣстаѣ ѿтои Велѣтѣѣѣѣ** (т.е. епископ Драгвистки/Драгвишки или Велички) – във Ватиканския препис, и

– **ѿпскопов Дреѣвѣтѣѣѣѣ ѿтои Велѣтѣѣѣѣ** (което в ГИБИ IX, 2/1994 с. 34 е преведено „епископ на Драгвиста или Велика“) – в Охридския и Ватопедския ръкописи и в ръкописа на Университетската библиотека в Урбана, щата Илинойс⁴.

Като епископ на „Велика“ Климент Охридски е споменат и в т.нар. **Дюканжов списък (каталог)** или **Парижки ръкопис**⁵, съдържащ списък на българските архиепископи:

„Климент, като станал епископ на Тивериопол или Велика, сетне бил натоварен от Борис, цар на българите, да надзирава третия дял на българското царство, т.е. от Солун до Йерихо и Канина или [и] Тасипият.“

Различните писмени форми на обозначенията „на Велика“ и „на Драгвиста“ към епископската титла на Климент, липсата на пояснения в изворите и на убедителни съвременни топоними довеждат до „един от най-големите спорове в българската историография“⁶. Ще споменем накратко няколко от най-интересните изследвания и мнения по него.

Особено обстойно и изчерпателно изучава въпроса за епископското седалище на Климент видният изследовател на историята на Българската Църква Иван Снегаров. Още в

¹ Похвално Слово за Йоан Кръстител. В: Климент Охридски. *Събрани съчинения*. Т. I, стр. 379.

² Похвално слово за Цветница – пак там, с. 587.

³ Милев, А. Гръцките жития на Климент Охридски, София 1966, с. 76; ГИБИ IX,2/1994, с. 11.

⁴ Чилингиров, А. Църквата „Св. Герман“. Берлин, 2001, с. 84.

⁵ Открит е от френския хуманист Шарл Дю Канж, който го издава през 1680 г. (**Du Cange**. *Familiae augustae Byzantinae*, I, 174-175.), и поради това носи неговото име. Счита се, че Дюканжовият списък е съставен от неизвестен автор през средата на 12 в. (**Иванов, Й.** *Български старини из Македония*. София, 1970 (второ фототипно издание), с. 564-569. Василка Тъпкова-Займова посочва 70-те години на 12 в.; вж. **Тъпкова-Займова, В.** „Българи родом...“. *Комитопулитте в летописната и историографската традиция*. В. Т., 2009, с. 40-41.). В България ръкописът за първи път е издаден от Йордан Иванов (**Иванов, Й.** *Op. cit.*, р. 564-569. Основно проучване на паметника у: **В. Тъпкова-Займова.** *Дюканжов списък*. — *Старобългаристика*, 2000, 3, с. 21-49; **С. Бърлева.** *Московският препис на Дюканжовия списък*. — Пак там, с. 50-65

⁶ Чилингиров, А. *Op. cit.* p. 84.

първата си публикация за живота и делото на светеца⁷ той анализира подробно данните от изворите, включително и за титлата, а по-късно, през 1961 г., на XII Международен конгрес на византолозите в Охрид изнася доклад за диоцеза му⁸.

Рис. 1. Фрагмент от картата „Териториално разширяване на българската държава и обединението на славяните от българската група в нейните предели (VI—X в.)“. Автор на картата е П. Коледаров⁹.

Известният френски византолог Пол Готие публикува статия, в която, въз основа на известния дотогава препис на Пространното житие на Климент Охридски във Ватикана, свързва названието на епархията му със „славянското племе драговити“¹⁰. Тази статия е допълнена от Иван Дуйчев, който доизяснява локализирането на това славянско племе¹¹, без да определи местонахождението на второто географско понятие, включено в титлата на Климент Охридски ἡτοι Βελίτζας, в български преводи предадено като „или Велички“ и „или Велица“ (виж по-горе). П. Коледаров в статия от 1969 г., счита названието Велика като обозначение на втора епархия и търси местонахождението ѝ в Родопите¹² (вж. **рис. 1**). В обсъждането на проблема се включват Емил Георгиев¹³, Иван Добрев¹⁴, Илия Илиев¹⁵, Трендафил Кръстанов¹⁶, Асен Чилингиров¹⁷ и други. Според Т. Кръстанов Велика е сегашният град Берат в Албания. Опирайки се на археологически данни, А. Чилингиров счита, че Велика е едноименната река – десен приток на Вардар, а за ролята на

⁷ Снегаров, И. Българският първоучител Св. Климент Охридски – живот и дейност. *Годишник на Соф. Университет, Богословски факултет*, IV (1927-1928), с. 219-334.

⁸ Снегаров, И. По вопросу о местонахождении епархии Климента Охридского. *Actes du XII congres international d'etudes byzantine a Ochride, 10-16 Settembre 1961*. Tome II. Belgrade, 1963, pp. 189-195. Превод на български: Снегаров, И. По вопроса за епархията на Климент Охридски. В: *Климент Охридски*. Сборник от статии по случай 1050 г. от смъртта му. Издат. на БАН, София, 1966, с. 291-305.

⁹ Ангелов, Д. *Образуване на българската народност*. Издателство Наука и изкуство, София, 1971, с. 223. <http://www.promacedonia.org/da/index.html>

¹⁰ Gautier, Paul. Clément d'Ohrid, évêque de Dragvista. *Revue des études byzantines*. 22 (1964) 199-214.

¹¹ Dujcev, Ivan. «Dragvista-Dragovitia.» *Revue des études byzantines*. 22 (1964), 215-221.

¹² Коледаров, П. Климент Охридски „първи епископ на български език“ на драговитите в Солунско и на Великия в Западните Родопи. *Константин - Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100 години от смъртта му*. София 1969, с. 146-157.

¹³ Георгиев, Е. Охридската книжовна школа. В: *Климент Охридски*. Op. cit., p. 53-77.

¹⁴ Добрев, И. Бил ли е Климент Охридски епископ на Драговища? *Старобългарска литература*, 13/1983, 29-41.

¹⁵ Илиев, И. Бележки върху биографията на Климент Охридски. *Исторически преглед*, 40 (1984), № 1, 102-103.

¹⁶ Iliev, I. La mission de Clement d'Ochrid dans les terres sud-ouest de la Bulgarie medievale. *Etudes Historiques* 13/1985, 62-64. Илиев, И. Пространното житие на св. Климент Охридски, епископ български, в историческа интерпретация. *Минало*, III/1996, № 3, с. 22-27.

¹⁷ Кръстанов, Т. Ново свидетелство за св. Климент Охридски Чудотворец, починал на 25 юли 916 г. като епископ Велички и на целия Илирик. *Църковен вестник*, 25 юли 1998 година; Кръстанов, Т. Защо св. Климент е Велички епископ, апостол на българите и Охридски чудотворец. *Църковен вестник*, брой 22 за 2002 година.

¹⁷ Чилингиров, А. Op. cit., p. 83-89.

Драгвиста/Древеница предлага съществуващото някога село Дебрица, разположено близо до село Дреново¹⁸.

§ 2. Някои предварителни съображения за локализацията на Велика

Противопоставянето и обсъждането на различните мнения и хипотези за диоцеза на Климент Охридски дава възможност за предварителна приблизителна ориентация в условията, наложени от сведенията в изворите. Ще се спрем накратко на някои от най-важните съображения, които са изтъквани в многогодишната история на дискусията по темата.

I. Велика не е река, а град

Хипотезата, че епископската област на Климент е получила названието си от названието на река Велика, която преминава през Кичевското поле и се влива във Вардар, е предложена от Г. Баласчев; според него „Дрембица“ е местността Дебърца, намираща се северно от Охрид, до Кичевско¹⁹. Мнението на Баласчев за названието на Климентовата епископска област е било прието от някои историци и славяноведа, между които и В. Ягич²⁰. Това мнение търпи обаче сериозно възражение. Както обръща внимание Е. Георгиев, в гл. XXIV на Климентовото пространно житие се казва, че Климент „се връщал от Велица в Охрид“. Очевидно според житиеписеца Велица е селище, каквото е бил и Охрид: Климент се връщал в Охрид, след като е прекарал известно време във Велица. Но ако Велица е била селище, Климент е получил прозвището си „Велички“ от него, а не от име на река²¹.

II. Велика и „Драгвица“/Дрембица не са близо до Охрид

Както подчертава Е. Георгиев, като се има пред вид, че Симеон още не ще е разполагал с много епископи, може да се приеме, че епископската област на Климент е била доста обширна²². В същото време според Краткото житие на Климент, той „повече прекарваше в илирийския град Лихнидон, метрополия на околните градове, който сега се нарича на мизийски език Охрид.“²³ От тези сведения излиза, че Велика вероятно не е била много близо до Охрид, защото „околните градове“ на Охрид са спадали към Охридската метрополия.

III. Велика не е била много далече от Охрид, а пътуването до него не е било много дълго и трудно

Това следва от цитираните по-горе сведения и от възрастта на Климент.

Тук трябва да отбележим нещо съществено: от Охрид по *Via Egnatia* може да се достигне както до Драч, така и (по южното отклонение) до Аполония (близо до днешния град Вльора). Всъщност според цитирания в § 1 фрагмент от Дюканжовия списък в диоцеза на Климент е била включена областта (или града) Канина, разположена недалеч от Аполония/Вльора, откъдето има възможност за сравнително кратко и лесно пътуване до градовете по Адриатическото крайбрежие.

¹⁸ Чилингиоров, А. . *Op. cit.*, p. 86-87.

¹⁹ Г. Баласчев. Г. *Климент, епископ словенский и службата му по стар словенски превод*, София, 1898, с. XXIV сл.

²⁰ Jagić, V. *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1913, p. 115.

²¹ Георгиев, Е. Охридската книжовна школа. В: *Климент Охридски*. *Op. cit.*, p. 53-77.

²² Пак там, с. 62.

²³ Иванов, Й, *Op. cit.*, p. 318.

IV. Климент е бил духовен глава на български християни

Пространното житие на Климент разказва:

„След това, като се посъветвал с по-разумните от своите приближени, които всички са били разположени към Климент като към свой баща, вярвайки, че само това се харесва на бога, с което почитат този, той (т. е. Симеон) го назначил за епископ на Дрембица или Велица и така Климент станал пръв епископ на български език.”²⁴

Какво означава титлата „пръв епископ”? Смесът и е не „пръв по ред” (по време), а „пръв по ранг”, „глава”. Както е посочено в „Испанската notiция”, „По-напред епископът на България бе титулуван примас, което на елински език значи "първи", на словенски или български "превол", което също значи "първи", тъй като у българите "превол" е "първият"; в българския превод на *Хрониката* на Константин Манаси за титлата „папа” е използвано съчетанието „пръв архиерей”²⁵, а във Воденския надпис на цар Самуил имаме титлата „пръв кръстенин”²⁶ (пръв християнин).

С оглед на това „пръв епископ на български език” би трябвало да се разбира като „духовен (християнски) глава на българите(те)”.

Тук трябва да обърнем внимание на един детайл, който не е маловажен: титлата „духовен глава на българите” не е обвързана с определена държава и не изключва възможността този духовен глава да ръководи български християнски общности в различни държави. Тъй като е възможно по времето на Климент Охридски Българската църква да е била зависима от Цариградския патриарх, то е също така възможно нейният глава – или нейните глави – да са били ръководители и на български християни в територии под политическата власт на Цариград. Важно е да се имат предвид и връзките на българските владетели по онова време с Ватикана – Римският престол е имал определени интереси в югозападната част на Балканите.

§ 3. Велика и Драговица на старите карти

Изследване на старите карти, обхващащи централните и южните части на Балканския полуостров, показва, че от населените места в този регион две са имали названия, много близки до „Велика” – това са градът Велики и градчето Величища. Ще опишем най-важните резултати от това изследване: данни и илюстрации за 12 карти, на които градът Велики е означен с името си, и присъствието на градчето Величища и на планината „Драгоница” на някои от тези карти. Ще обърнем внимание и на други топоними с български имена.

1) „Гърция” от „Театъра” на Ортелиус, 1570 г.

За автор на тази карта в известния атлас на А. Ортелиус²⁷ е посочен италианския картограф Гасталди; тя е използвана в атласа със съгласието на автора и след проверка, осъвременяване и преработка.

На фрагмента на **рис. 2.** близо до долния десен ъгъл – малко наляво от него – е Велики (Velichi). В десния край на фрагмента, малко над средата, е Величища (Velicista). В горния ляв ъгъл е Клисуре (Clisura), а без особени усилия може да бъдат видени и названията Канина (CANINA), Колица (Coliza), Каминица (Caminiza) и Каменица (Cameniza).

²⁴ Теофилакт. *Климент Охридски*. Превод и уводни бележки от Ал. Милев. БАН, София, 1955 г. с. 74.

²⁵ Коментар вж. в статията: В. Велинова, „Бележки върху „грешките” в среднобългарския превод на Хрониката на Константин Манасий”, *Palaebulgarica*, XXXI, 2007, 2, 49-61.

²⁶ Добрев, И. *Два царсамуилови надписа*, Linz, 2007.

²⁷ Abraham Ortelius. *Theatrum Orbis Terrarum*. Antverp, 1570.

Рис. 2. Фрагмент от картата „Гърция“ от Театъра на Ортелиус, 1570 г.²⁸

2) Карта на Гърция от Меркатор, 1595 г.

Рис. 3. Фрагмент от картата „Гърция“ от Атласа на Герард Меркатор, 1595 г.²⁹

²⁸ Graeciae Universae Secundum Hodiernum Situm Neoterica descriptio. Автор Дж. Гасталди (Iacobo Castaldo Pedemontano). Abraham Ortelius, Op. cit.

На **рис. 3** близо до горния десен ъгъл – малко наляво от него – е Величища (Velicista), а в долния ляв ъгъл имаме названието Велики (Velichi). На същия фрагмент лесно се открива и названието Колица (Coliza).

3) „Гърция” от „Географския справочник” на Матиас Квад, 1600

Рис. 4. Два фрагмента от картата „Гърция” в „Географския справочник” на Матиас Квад, 1600 г.³⁰

Картата Гърция от Географския справочник на М. Квад, два фрагмента от която са представени на **рис. 4**, е преработка на карта от Дж. Гасталди – както и разгледаната по-горе карта от „Театъра” на Ортелиус, и затова на нея се откриват почти същите топоними. Тук на левия фрагмент наред с Велики (Velichi) намираме названието Водиса/Водица (Vodisa), а на десния – Величища (Velicista, малко над Janna – Янина), Каминица (Caminiza) и Колица (Coliza).

4). „Гърция” от Ортелиус и Вриентс, 1601 г.

От гледна точка на целите и обекта на нашето изследване картата „Гърция” (**рис. 4**) в изданието на атласа на Ортелиус *Theatrum Orbis Therrarum*, от 1601 г. има важни особености.

Първо, както се вижда от **рис. 5** – ляво, Велики е едно от малкото населени места, означени на картата. Това ни дава основание да заключим, че *градът Велики е играл важна роля* (поне в очите на картографа, редактирал и оформил детайлите по картата за изданието от 1601 г.). Второ, очертани са граници на административни единици – области или държави; според тях и според надписите Велики се намира в Македония. С жълто са маркирани границите на две други административни образования: едното е територията, обикновено наричана Атика, а другото обхваща Родопите между реките Струма и Марица.

²⁹ Graecia. В: Gerard Mercator Rupelmundanus. *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*. Duisburgi Clivorum, MCXCV.

³⁰ Graeciae Universae Secundum Hodiernum Situm Neoterica descriptio. Автор Дж. Гасталди (Iacobo Castaldo Pedemontano). В: Matthias Quad. *Geographisch Handtbuch : In welchem die gelegenheit der vornembsten Lantschafften des gantzen Erdtbodems in zwej vnd achtzig in kupffer geschnittenen Taffeln furgebildet. Mit beybefügter notwendiger Beschreibung vnd auslegung derselben*. Bussemechers, Cologne [Köln], 1600. References: Zacharakis, C. 1872; Meurer, P.H. (Cologne) Qua 44. Вж. също и http://www.raremaps.com/gallery/detail/22851/Graeciae_Universae_Secundum_Hodiernum_Situm_Neoterica_Descriptio/Quad.html

Рис. 5. Картата „Гърция“³¹ (вляво) и увеличен фрагмент от нея (вдясно) от преработено издание (малък формат) на атласа на Ортелиус *Theatrum Orbis Terrarum*, изготвено от Джовани Батиста Вриенте (Giovanni Battista Vrients) през 1601 г.

5) „Македония, Епир и Ахайя” на Герард Меркатор, ок. 1620 г.

Картата „Македония, Епир и Ахайя” от Атласа на Герард Меркатор, издание ок. 1620 г.³², по отношение на интересувания ни регион почти не се различава от разгледаната по-горе карта на Гърция от 1595 г. На нея освен Велики (Velichi) присъстват названията на селища Величища (Velicista), Колища (Coliza), Конища или Хонища (Choniza), Клисура (Clisura) и Гоменища (Gomeniza), а също и на областта Канина (CANINA).

6) Карта на Европа в Космографията на Мюнстер, издание 1628 г.

Рис. 6. Увеличен фрагмент от Карта на Европа в Космографията на Мюнстер, издание 1628 г.³³

³¹ Graecia. <http://www.raremaps.com/gallery/detail/19743/Graecia/Ortelius-Vrients.html>

³² Macedonia Epirus et Achaia. Reference: Zacharakis, C. 1448. http://www.raremaps.com/gallery/detail/24438/Macedonia_Epirus_et_Achaia/Mercator.html B: Gerard Mercator Rupelmundanus. *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura.*

³³ Europa / das ein Drittheil der Erden / nach gelegenheit unserer zeit beschrieben. B: Sebastian Münster. *Cosmographia, Das ist Beschreibung der ganzen Welt.* Basel, 1628.

На фрагмента от картата на Европа (рис. 6) в Космографията на С. Мюнстер от 1621 г. на територията на днешна централна Гърция са изобразени само два града: Велики (Velichi) и Атина (Athen). Освен тях в границите на фрагмента, който обхваща обширни територии от Гърция и Албания, освен Велики и Атина има означен само още един град – Валона (Valona). От това може да се направи извод, че за автора (или редактора) на картата селището Велики е играло някаква по-съществена роля от много други населени места на територията на днешна Гърция.

7) Карта на Епир от Лоренберг, ок. 1650 г.

Рис. 7. Увеличен фрагмент от картата „Епир, сега престоноародно Албания” на Лоренберг³⁴, отпечатана около 1650 г.

Фрагментът от картата на Епир от Лоренберг (рис. 7) ни представя интересни и важни форми на названията на два града: Велик на северния бряг на морския залив и „Бондициум, сега Водица” (Bonditium hod Vodiza). Специално внимание заслужава изразеното мнение на автора на картата, че Bonditium е старо название на Vodiza.

8) „Съвременна Гърция ...” на Никола Сансон, ок. 1656 г.

Картата „Съвременна Гърция ...” на Никола Сансон, издадена ок. 1656 г.³⁵, е много близка до разгледаната по-горе карта „Македония, Епир и Ахайя” на Герард Меркатор,

³⁴ Epirus hodie vulgo Albania Autore I. Laurenbergio. B: Willem Janszoon, Joan Blaeu. *Theatrum orbis terrarum, sive, Atlas novus*. c. 1650.

³⁵ Grece Moderne ou Partie Meridionale De La Turquie En L'Europe. Nicolas Sanson, Paris, 1656. References: Zacharakis 1862.

http://www.raremaps.com/gallery/detail/24455/Grece_Moderne_ou_Partie_Meridionale_De_La_Turquie_En_L'Europe/Sanson.html

разгледана по-горе в 5). И на нея имаме названията Канина (CANINA), Велики (Velichi) Величища (Velicista), Колица (Coliza) и др.

9) „Македония, Епир и Ахайя” от В. Блау, 1658 г.

„Нов Атлас” на Вилем и Йоан Блау е един от най-красивите и авторитетни географски атласи, издадени през XVII-XVIII в. Това личи и от фрагмента от картата „Македония, Епир и Ахайя” на **рис. 9**. За нас е важно отчетливото изписване на названията Velichi (Велики) и Vodiza (Водица).

Рис. 8. Увеличен фрагмент от картата „Македония, Епир и Ахайя” от Новия Атлас на Вилем и Йоан Блау, 1658 г.³⁶

10) „Най-точна карта на Целия Архипелаг и Гърция” от Н. Висшер, 1680 г.

На „Най-точна карта на Целия Архипелаг и Гърция” от Н. Висшер, Амстердам, 1680³⁷ отново присъстват познатите названия Velichi (Велики) и Vodiza (Водица).

11) „Македония Епир Ливадия Албания и областта Янина” от Дж. Кантели да Виньола и Дж. Роси, 1684 г.

От ръката на известния италиански картограф Джакомо Кантели да Виньола са изработени няколко подробни карти на територии от Балканския полуостров. Една от тях е

³⁶ Macedonia, Epirus et Achaia. G. Blaeu excudit. B: *Toonneel des Aerdrycx oft Nieuwe Atlas, uytgegeven door Wilhelm en Joan Blaeu*. Derde Deel. Amsterdam, by Joan Blav. MDCLVIII.

<http://www.leidenarchief.nl/home/collecties/verhalen/bladeren-door-blaeu/blaeu> Вж. и www.swaen.com/antique-map-of.php?id=7378 ; http://www.raremaps.com/gallery/detail/25508/Macedonia_Epirus_et_Achaia/Blaeu.html

³⁷ Exactissima Totius Archipelagi nec non Graeciae Tabula in qua Omnes Subjacentes Regiones et Insulae distincte ostenduntur par Nicolaum Visscher. http://www.vintage-maps.com/en/Antique-Maps/Europe/Greece:::1_5_38:2.html (Antique Maps, Atlases and Books <http://www.vintage-maps.com/>)

„Македония Епир Ливадия Албания и областта Янина”, която е включена в издаден през 1684 г. от Дж. Роси атлас; фрагмент от нея е представен на **рис. 9**.

Рис. 9. Увеличен фрагмент от картата „Македония Епир Ливадия Албания и областта Янина” от Дж. Кантели да Виньола и Дж. Роси, 1684 г.³⁸

В съответствие с целите на нашето изследване преди всичко трябва да отбележим присъствието на названията Velicista, Canina, Velichi и Dragoniza M[onte]. За първите три вече е писано по-горе. Четвъртото е важно за нас поради много вероятната си връзка с названието Драговица, от което формално се различава само по една буква: **п** (Dragoniza) вместо **в** (Dragoviza). Графичната близост на латинската буква **v** (ве) и гръцката буква **ν** (ню) би могла при четене и преписване да породи грешка: замяна на **v** с **п** или обратно. Този механизъм или някой друг би могъл да породи замяна (в текст или карта) на Dragoviza с Dragoniza или обратно.

Освен споменатите четири названия на картата има и други български имена: Tepelaza, Choniza, Gomeniza, Donorigniza, Coliza, Olicia, Velirica, Donacitca.

12) Карта на Гърция от дьо Лил, ок. 1745 г.

Писаното за картата на Кантели да Виньола в голяма степен се отнася и за картата на Гърция, подготвена от дьо Лил и издадена от Ковенс и Мортие: на нея има (**рис. 10**) название Mont Dragoniza. Освен него интерес за нас представлява и името Търново на градче западно от Лариса.

³⁸ Macedonia Epiro Livadia Albania E Ianna Divise nelle sue partie principali . . . Giacomo Cantelli da Vignola - Giacomo Giovanni Rossi, 1684.

http://www.raremaps.com/gallery/detail/1734RB/Macedonia_Epiro_Livadia_Albania_E_Ianna_Divise_nelle_sue_partie_principali/Cantelli%20da%20Vignola-Rossi.html

Рис. 10. Увеличен фрагмент от картата на Гърция от дъо Лил, ок. 1745 г.³⁹

§ 4. Velichi, Velicista и Dragoniza - уточнения

Прегледът на старите географски карти, скициран в предишния параграф, извежда на преден план три топонима, които биха могли да бъдат пряко свързани с участващите в титулатурата на св. Климент Охридски определения „велички“/„на Велика“ и „драговишки“: Velichi, Velicista и Dragoniza. Тук ще разгледаме няколко най-важни съображения, които би трябвало да се имат предвид при оформяне и преценка на съответните хипотези доколко всеки от тези три топонима би могъл да бъде „източникът“ на споменатите определения.

„Планината“ **Dragoniza** е означена на две от включените в изследването карти: тя е разположена приблизително на запад и може би малко по-на север от Лариса. Това вероятно е планински масив, който е или част от планината Олимп, или е разположен малко на югозапад от Олимп. Понеже картите от XVI-XVII век не притежават съвременната картографска точност, за отъждествяването ѝ с реален географски обект са необходими допълнителни изследвания.

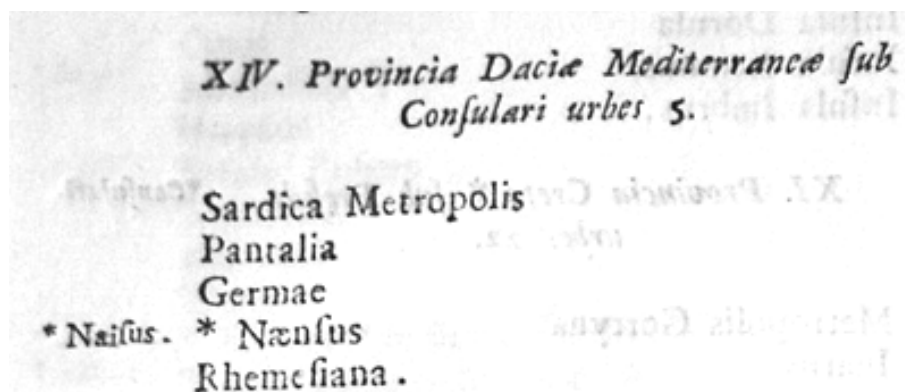

Рис. 11. „Pantalia“ вместо Pautalia в списък на митрополийските центрове в провинция Средиземна Дакия⁴⁰.

³⁹ Carte de la Grece dressée sur un grand nombre de memoires. Amsterdam c. 1745. От холандското издание на атласа на Г. дъо Лил: *Atlas Nouveau, Contenant Toutes Les Parties Du Monde, Ou sont exactement Remarquées les Empires, Monarchies, Royaumes, Etats, Republicques &c.* Par Guillaume de l'Isle. Premier Géographe de sa Majesté. A Amsterdam, Chez Jean Covens & Corneille Mortier, sur le Vygendam. References: Koeman C&M 6; Tooley, Mapping of America p. 4-11; NMM 227, 228.

⁴⁰ Списъкът на Хиерокъл в „Източната империя“ на Бандурий: *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quator partes distributae: Quae ex variis scriptorum Graecorum operibus.* Opera & Studia Domni Anselmi Banduri Ragusani, Presbiteri ac Monachi Benedictini e Congregatione Melitensi. Venetiis, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, MDCCXXIX, p. 30.

Драговица (Dragoviza) формално се различава само по една буква – (**ν**) вместо (**π**) – от Dragoniza. Но предвид графичната близост на *ръкописните* латински букви **u** и **n** при четене и преписване лесно може да стане грешка: замяна на **u** с **n** или обратно. Такъв пример (от „списъка на Хиерокъл” в книга от 1729 г. и в книга от 1893 г.) е показан на **рис. 11** и **рис. 12**. На първата старото име Пауталия/Pautalia на град Кюстендил е записано “Pantalia”; считаната днес за правилна форма Пауталия имаме на **рис. 12**. Този механизъм или някой друг подобен (например замяна по погрешка на гръцката буква гама с ню – вж. **рис. 13**;) би могъл да породи замяна (в текст или карта) на Dragouiza с Dragoniza или обратно. Затова имаме основание да считаме, че вероятно названието Dragoniza се е появило на картите вместо Dragouiza в резултат на тази или подобна грешка при преписване.

14	ΙΕΡΟΚΛΕΟΥΣ ΣΥΝΕΚΔΗΜΟΣ.
2	ιδ. Ἐπαρχία Δακίας μεσογίου, ὑπὸ κονσουλάριον, πόλεις ἑ.
3	Σαρδική μητρόπολις.
4	Πανταλία.
5	Γερμάη.
6	Ναίσος.
7	Ῥεμισιανά.

Рис. 12. Пауталия (а не „Панталия” като на рис. 11) в списък на митрополийските центрове в провинция Средиземна Дакия⁴¹.

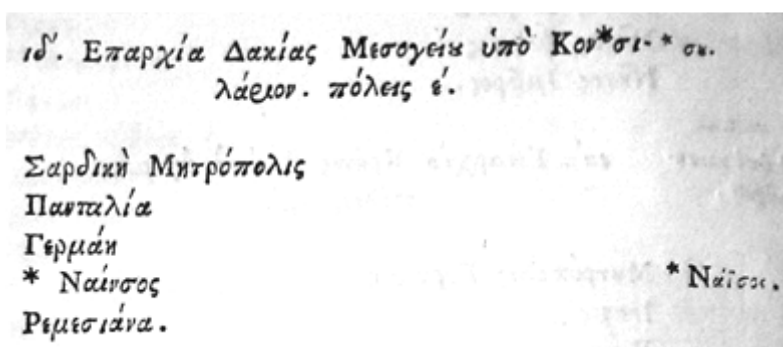

Рис. 13. „Панталия” вместо Пауталия в списък на митрополийските центрове в провинция Средиземна Дакия⁴².

Присъствието на названието **Велики (Velichi)** на всички разгледани карти показва, че това населено място е играло важна роля за заобикалящия го регион, т.е. че то е регионален център – най-вероятно на политическа или религиозна власт. И по-специално би могло да

⁴¹ Списъкът на Хиерокъл в „Източната империя” на Бандурий: *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quator partes distributae: Quae ex variis scriptorum Graecorum operibus*. Opera & Studia Domni Anselmi Banduri Ragusani, Presbiteri ac Monachi Benedictini e Congregatione Melitensi. Venetiis, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, MDCCXXIX. p. 30; Hieroclis Synecdemvs; accedvnt fragmenta apvd Constantinvn Porphyrogenetvm servata et nomina vrbivm mvtata; recensvit Avgvstvsv Bvrckhardt. Lipsiae, In aedibus B. G. Tevbneri, MDCCCXCIII., p. 14.

⁴² *Imperium Orientale sive Antiquitates*.... Op. cit. p. 30.

бъде епископски център. При това положение би могло да се очаква, че и в началния период на разпространение на християнството селището Велики (евентуално може би под друго име) е имало подобни функции.

Макар и в по-малко случаи, селището *Величища (Velicista)* също е отбелязано на картите. Вероятно е играло по-скромна роля. Въпреки това то не би трябвало да се изключва като кандидат за седалище на епископ, който има грижата освен за епархиите на Величкия престол, евентуално още и за епархиите на „Драговичия/Драговища“, кандидат за която е районът около планината „Драгоница“ – вероятно Драговища.

Всъщност от представените на **рис. 2, 3, 4 и 9** фрагменти става ясно, че Величища е близо до района на „планината Драговища“, и че ако Величища е бил център на епископия, то не е невъзможно тази „планина“ се е намирала във „величката“ (на Величища) епископия.

Велики е разположен по-далеч от „Драгоница“/Драговища отколкото Величища, но все пак разстоянието до Драговища е приемливо, вероятно не повече от 70-80 км., а неговата „по-изтъкната“ роля означава по-голям шанс в миналото да е бил епископски център.

§ 5. Епископски центрове в Източен Илирик

По времето на Грациан и Теодосий (379 г.) Илирик е бил разделен (в политически смисъл) на Източен и Западен Илирик. Западната част (Pannonia Prima, Pannonia Secunda, Pannonia Ripariensis, Dalmatia, Noricum Primum и Noricum Secundum) е била присъединена към Италианската префектура; източната част (Macedonia, Thessalia, Epirus Vetus, Achaia, Epirus Nova, Crete, Praevalitana, Dacia Mediterranea и Dardania) е била присъединена към източната част на Империята, която после е станала Източна Империя.⁴³

Льо Киен в съчинението си „Източното християнство“ (Том I и Том II) привежда списък на Църквите на тези страни, тяхното разпределение на провинции и имената на техните епископи, доколкото тези имена са били известни по онова време. Към Патриархията на Византий са спадали диоцезите Понт⁴⁴, Азия⁴⁵, Тракия⁴⁶ и Източен Илирик^{47 48}.

Вторият по големина диоцез в списъка на Лео Киен – този на Източен Илирик, чиято столица е бил Солун⁴⁹, – покрива почти изцяло територията на Днешна Гърция. Той е имал девет провинции (вж. по-горе). „От тях само първите седем биха могли да бъдат наричани гръцки, и в много от тях славянският елемент е бил много мощен“ – пише Католическата Енциклопедия и обяснява, че инвазията на славяните била започнала при управлението на император Анастасий I (491-518), когато различни славянски племена и „не-арийските“ българи упражнили натиск на юг, към Тракия, Македония, Тесалия и даже Ахайя, така че през цялото съществуване на Империята на Константинопол и дори по наше време влияят силно на гърците по тези земи⁵⁰.

Историческата карта на епископските катедри в Стария Източен Илирик от Н. Сансон, публикувана през 1730 г. от Ковенс и Мортие, ни дава възможност да получим по-добра нагледна представа за разположението на тези катедри. Фрагментът от тази карта на **рис. 14** съдържа региона на град Велики, който ни е познат от разгледаните по-горе „съвременни карти“ от XVI-XVIII в. и всъщност показва разположението на историческите области „Нов Епир“ (Epirus Nova) и „Стар Епир“ (Epirus Vetus). В Стария Епир (на картата източната му

⁴³ The Church in Greece before the Schism (52-1054). In: Greece. *Catholic Encyclopedia*. <http://www.newadvent.org/cathen/06735a.htm>

⁴⁴ Lequien. *Oriens Christianus*. Т. I, Т. II. Paris, 1740. Т. I, pp. 351-662.

⁴⁵ Lequien. *Op. cit.* Т. I, pp. 663-1090.

⁴⁶ Lequien. *Op. cit.* Т. I, pp. 1091-1246.

⁴⁷ Lequien. *Op. cit.* Т. II, pp. 1-26.

⁴⁸ The Church in Greece before the Schism (52-1054). In: Greece. *Catholic Encyclopedia*. *Op. cit.*

⁴⁹ Lequien. *Op. cit.* Т. II, pp. 1-318.

⁵⁰ The Church in Greece before the Schism (52-1054). In: Greece. *Catholic Encyclopedia*. *Op. cit.*

граница минава по планината Пинд и река Ахелой), приблизително на мястото на Велики, е отбелязан градът Никополис, важен християнски и епископски център още от апостолско време.

Рис. 14. Увеличен фрагмент от картата *Antiquorum Illyrici Orientalis Episcopatum Geographica Descriptio* от Н. Сансон, ок. 1730 г.⁵¹

Според Льо Киен, в провинцията *Стар Епир* митрополитски център е бил град Никопол, а суфраганните престоли са били в били градовете Anchiasmum (или Onchisimus), Phoenices, Dodona, Buthrotus, Adrianople (в Епир), Photica, Euroea (*Euroia*), Corcyra (на о-в Корфу), Aetus, Ioannina (Янина), Leucas, Achelous.⁵² Няколко от тях може да бъдат намерени на фрагмента на **рис. 14**:

- Nicopolis – на картата Nicopolis
- Adrianople – на картата Hadrianopolis
- Phoenices – на картата Phoenicia
- Anchiasmum – на картата Anchiasmus и Anchiana
- Buthrotus – на картата Buthrotu
- Dodona – на картата Dodona

⁵¹ *Antiquorum Illyrici Orientalis Episcopatum Geographica Descriptio*. Autore N. Sanson. Amstelodami. Apud J. Covens & C. Mortier. Около 1730 г.

⁵² *The Church in Greece before the Schism (52-1054)*. In: *Greece. Catholic Encyclopedia*. Op. cit.

Photica – на картата Photica

Фактът, че Велики е бил разположен в непосредствена близост до стар епископски център (и може би даже е съвпадал с него) съществено увеличава вероятността именно той да е бил седалището на епископията на св. Климент Охридски, още повече, че Велики е бил непосредствено до брега на залива Арта на Адриатическо море и следователно пътят от Охрид до него (по Via Egnatia от Охрид до Аполония/Вльора и след това по море) е бил сравнително кратък (по време) и удобен.

§ 6. Водица и Фотица

Друг детайл, който може да окаже влияние на преценката на възможността във Велики да е бил престолът на митрополията на св. Климент, е присъствието на българско население в региона. От представените по-горе карти става ясно, че през XVI-XVIII век на територията на Стария Епир е било разположено относително голямо селище с българско име – Водица. А сравнението на фрагментите от картите „Македония, Епир и Ахайя” от Новия Атлас на Вилем и Йоан Блау (рис. 8) и Antiquorum Illyrici Orientalis Episcopatum Geographica Descriptio от Н. Сансон (рис. 14) веднага показва, че разположението на Водица и Фотица е идентично, т.е. че това са названия на един и същ град.

Но и сравнението на думите Водица и Фотица показва, че между тях има някаква тясна близост. Какво би могло да означава тя, как би могла да бъде обяснена?

§ 7. Езикът на древните македонци

На какъв език са говорили античните македонци? По този въпрос отдавна се водят спорове; те не стихват и до днес. Гръцкият лингвист М. Хадзопулос пише:

“Modern discussion of the speech of the ancient Macedonians began in 1808, when F. G. Sturz published a small book entitled *De dialecto macedonica liber* (Leipzig 1808), intended to be a scientific enquiry into the position of Macedonian within Greek. However, after the publication of O. Müller’s work *Über die Wohnsitz, die Abstammung und die ältere Geschichte des makedonischen Volks* (Berlin 1825), the discussion evolved into an acrimonious controversy -- initially scientific but soon political – about the Greek or non-Greek nature of this tongue.”

и предлага класификация на различните съвременни възгледи в четири групи, които варират от визията за „древния македонски” като гръцки диалект до авторитетното мнение на В. Писани, че това е бил отделен индоевропейски език.⁵³

Оставяйки политическите аспекти и лингвистичните обяснения настрана от нашето изследване, ще се насочим към един важен за нас детайл – първият от двата проблема, които според М. Хадзопулос изискват сериозна дискусия:

“Two questions still raise serious contention:

a) How should be explained this sporadic presence in Macedonian glosses and proper names of the signs of voiced stops (β, δ, γ) instead of the corresponding originally “aspirate” unvoiced ones (φ, θ, χ) of the other Greek dialects?

b) What is ...⁵⁴

С други думи, казано малко по-грубо, как да се обясни фактът, че в античните „македонски” писмени паметници вместо буквите (φ, θ, χ) са били писани съответно буквите (β, δ, γ) ?

⁵³ Hatzopoulos, M. Le macédonien: nouvelles données et théories nouvelles. *Αρχαία Μακεδονία VI* (Thessalonique 1999) 225-39; The speech of the ancient Macedonians, in the light of recent epigraphic discoveries. *VI International Symposium on Ancient Macedonia, 1999*. <http://macedonia-evidence.org/macedonian-tongue.html>

⁵⁴ Пак там.

ΒΕΡΟΙΑ⁵⁵, πόλις Μακεδονίας, ἣν φέρω-
 να χτίσας Φασίν· αὐτὸς ἤ περὶ Φείς β μεταπίειν,
 εἰς Φαλακρὸν, Βαλακρὸν, καὶ Βιλιππον, καὶ Βε-
 Γαλίον. Ἄλλοι δὲ περὶ Βεροίας, τὸ Βέρη(Ϟ), τὸ
 Μακεδόν(Ϟ). Τὸ ἔθνηκόν, Βεροιαί(Ϟ).⁵⁶ Ἔστι καὶ

Рис. 15. Цитат от Стефан Византийски, в който се обяснява, че в Македония имената ФЕ'ΡΟΙΑ и Φάλακρος са се произнасяли ΒΕ'ΡΟΙΑ и Βάλακρος.

Коренът на този проблем е в добре известни сведения в изворите.

Например Стефан Византийски обяснява, че древните македонци са произнасяли по-особено имената ФЕ'ΡΟΙΑ и Φάλακρος, като са заменяли звука „Ф“ с „В“: ΒΕ'ΡΟΙΑ и Βάλακρος⁵⁵ (вж. **рис. 15**). Подобни примери са приведени и у Плутарх⁵⁶. И. Калерис дава още следните примери: че те са казвали Δαρρω вместо θαρρων, δραμισ вместо θραμισ и Δυστροс вместо θυστροс⁵⁷.

За Βάλακρος С. Касон пише, че Βάλακρος или **Φαλακρος** вероятно е съставил „Македонска история“ или „Македоника“⁵⁸.

М. Хадзопулос⁵⁹ привежда примери на ортографични и/или фонетични „трансформации“ на буквите (φ, θ, χ) съответно буквите в (β, δ, γ) (и обратно), на τ в δ (и обратно), на „Π“ във „В“ и др. в стари и нови гръцки текстове и диалекти, например:

- 1) **Φερενίκα, Φάλακρος, Φίλα, Φιλίστα, Φιλιστίχη** съответно във **Βερενίκα, Βάλακρος, Βίλα, Βιλίστα, Βιλιστίχη;**
- 2) **ξανθός, σταθμός** съответно в **xandos, stadmos;**
- 3) **Κερτίμας, Γορτυνία** съответно в **Κερδίμας, Γορδυνία.**
- 4) **ὑπρισθῆναι в ὑβρισθῆναι.**

Според него обяснението на този феномен трябва да се търси изцяло в рамките на гръцкия език⁶⁰.

Но независимо дали последното е вярно, Photica – Фотица вероятно би се произнасяла от старото население на Македония „Водица“⁶¹; това впрочем се потвърждава и от латинския вариант на името Photica – Bonditium, т.е. Бондициум, както е изписано на фрагмента от картата „Епир, сега простонародно Албания“ на Лоренберг (**рис. 7**).

§ 8. Суфрагани престоли в Стария Епир

Примерът с Фотица и Водица подсказва, че трябва да разгледаме по-внимателно имената на престолите в Стария Епир и околностите му. Целта ни е да потърсим информация

⁵⁵ Stephanus. *De Urbibus*. Amstelodami 1678, p. 162.

⁵⁶ Kalleris, J. *Les anciens Macedoniens*. Athenes, 1988, p. 422.

⁵⁷ „Δαρρω pour θαρρων“, „δραμισ pour θραμισ“ и „Δυστροс pour θυστροс“. Ibid., p. 431.

⁵⁸ Casson, S. *Macedonia, Thace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to times down to time of Philip son of Amyntas*. Oxford, 1926, p. 275.

⁵⁹ Hatzopoulos, M. Op. cit. Вж. и Woodard, R. *The Ancient Languages of Europe*. Cambridge University Press, 2008.

⁶⁰ “These names presenting a voiced consonant, rendered by a beta, formed according to the rules of Greek, and the Greek etymology of which was beyond doubt, convinced me that the explanation of the phenomenon should be sought within that language.” – цитат от Hatzopoulos, M. Op. cit.

⁶¹ Според обясненията на Хадзопулос това старо население би могло да произнася етнонима „пеларги“ като „беларги“, т.е. съвсем близо до споменатото по-горе „Балагрос“, а и до днешното „българи“; на тази идея няма да отделяме внимание тук.

за връзки на митрополията на Стария Епир с някои суфраганни престоли в непосредствена близост с него.

The next Region is *Epirus*, separated from *Achaia* by the River *Acbelous*. This was anciently one Kingdom, but the *Romans* divided it into Two Provinces, *Epirus Vetus* and *Epirus Nova*. In the former *Carolus a Sancto Paulo* reckons Ten Diocesefes. 1. *Nicopolis*, the Metropolis. 2. *Anchiasmus*. 3. *Phoenicia*. 4. *Dodone*. 5. *Adrianopolis*. 6. *Bathrotum*. 7. *Euria*. 8. *Photica*. 9. *Isle of Cephalenia*. 10. *Isle of Corcyra*. In the new *Epirus* only Eight. 1. *Dyrrachii*

Sect. 10.
Of *Epirus Vetus*
and *Epirus Nova*.

Рис. 16. Фрагмент от страница 377 на монографията на Дж. Бингам „Древностите на Християнската църква”.

Според Дж. Бингам „Епир ... е отделен от Ахайя с реката Ахелой. Той в старо време е бил едно царство, което римляните са разделили на две провинции, Стар Епир [*Epirus Vetus*] и Нов Епир [*Epirus Nova*]. В първия Каролус от Санкто Пауло [*Carolus a Sancto Paulo*] изброява десет диоцеза. 1 Никопол, митрополитски център. 2 Анхиазмус. 3 Фениция [*Phoenicia*]. 4 Додоне. 5 Адрианополис. 6 Бутротум. 7 Еврия. 8 Фотица [*Photica*]. 9 Остров Цефаления [*Cephalenia*]. 10 Остров Коркира.”⁶² (рис. 16). Бингам специално отбелязва, че диоцезите в Епир са били с големи размери, дълги над 40-50 мили (65-80 км)⁶³. Той споменава и нотията на Лъв Мъдри, в която Стария Епир е с название Етолия и е разделен също на 10 диоцеза, които обаче не са със същите имена като цитираните по-горе.⁶⁴

Последното изречение в този цитат от Бингам дава стимул за по-нататъшни търсения на информация за подчинените на епископа на Стария Епир суфраганни престоли, които може би са били различни в различни периоди от време. Подходящ извор за тази цел е издадената от Тойбнер книга с фрагменти от списъците на провинциите и градовете на Римската империя, приписвани на Хиерокъл Граматик⁶⁵.

Според това издание на Хиерокъл епархията на Стария Епир е включвала 11 суфраганни престола (на рис. 17 четири и на рис. 18 още 7). Това е с един повече от списъка на престолите в труда на Лъв Киен и от списъка в монографията на Бингам⁶⁶.

Внимателно сравнение на списъците и анализ на имената и разликите между тях ни насочва към последното име от Хиерокловия списък на суфраганните престоли в Стария Епир; на рис. 18 то е на последния ред и е под номер 7. Прочетено формално – Ἰθρακὴ νῆσος, то би трябвало да означава „остров Итраки”. Кой остров обаче би могъл да се крие зад името Итраки?

⁶² Joseph Bingham. *The Antiquities of the Christian Church*. Vol. 1. James Moyes, London, p. 377.

⁶³ Ibid. p. 377.

⁶⁴ Ibid. p. 377.

⁶⁵ Hieroclis Synecdemus; accedunt fragmenta apud Constantinum Porphyrogenetum servata et nomina urbium mutata; recensuit Avgvstvs Bvrckhardt. Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, MDCCCXIII.

⁶⁶ И с два повече от списъка в Цухлев, Д. История на Българската църква. В 2 тома. Том I. 1913.

3	ιβ. Ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἠπείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δώδεκα.
4	μητρόπολις Νικόπολις.
5	Δωδώναι.
6. 7	Εὐροία Ἀκνίου.
8	Ἀδριανούπολις.

Рис. 17. Фрагмент от списъка на епархиите в Стария Епир в изданието на Хиерокъл от 1893 г.⁶⁷

1	Ἄππων.
2	Φοινίκη.
3	Ἀγχιασμός.
4	Βουτροτός.
5	Φωτική.
6	Κέρκυρα νῆσος.
7	Ἠθρακῆ νῆσος.

Рис. 18. Фрагмент от списъка на епархиите в Стария Епир в изданието на Хиерокъл от 1893 г.⁶⁸

ιβ'. Ἐπαρχία παλαιᾶς Ἠπείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα.
πόλεις. ιβ'.

Μητροπ. Νικόπολις

* Δεδωται * Δωδώναι

Εὐροία

Ἀκνίε

Ἀδριανέπολις

Ἄππων

Φοινίκη

Ἀγχιασμός

Βέτροτος

Φωτική

Κέρκυρα νῆσος

* Ἠθρακῆ ἢ Ὀρακοῦ νῆσος

ισκ. νῆσοι legend.

ισκ. νῆσοι.

* σκ. ιγ'. Ἐπαρχία νέας Ἠπείρου ὑπὸ Κορ*σιλάεω.

Рис. 19. Хиероклов списък (гръцка версия) на суфраганните престоли в Стария Епир по книгата на Бандурий⁶⁹.

⁶⁷ Hieroclis Synecdemvs, op. cit., p. 12.

⁶⁸ Hieroclis Synecdemvs, op. cit., p. 13.

⁶⁹ Imperium Orientale sive Antiquitates.... Op. cit. p. 29.

Хиероклов списък – на гръцки и латински, вече с общо 12 суфраганни престола в Стария Епир – е включен в издадената през 1729 г. книга на Бандурий „Източната империя”⁷⁰. Там в гръцкия вариант (рис. 19) името на престола „Итраки” е записано във формата ἡ Θρακονήσος, а в латинския (рис. 20) е Thraconesus. И в двата варианта е добавено пояснение, че това е остров Итака (рис. 19 и рис. 20).

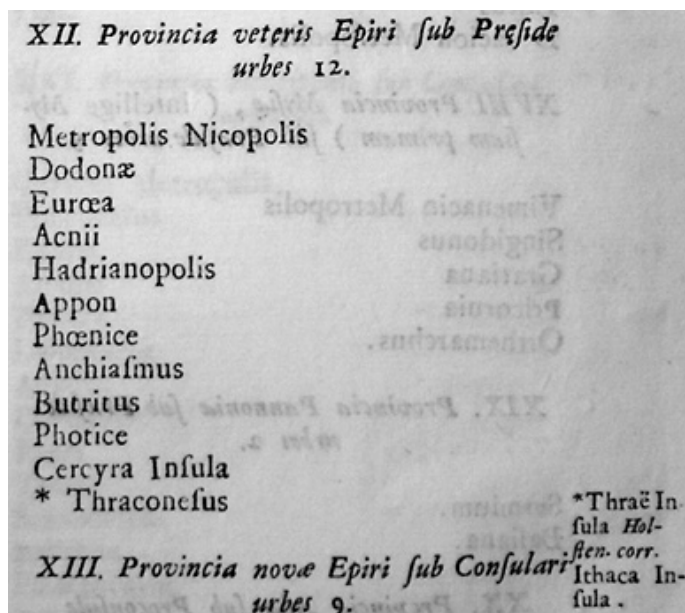

Рис. 20. Хиероклов списък (гръцка версия) на суфраганните престоли в Стария Епир по книгата на Бандурий.⁷¹

В изданието на Тойбнер са дадени вариантите на интересуващото ни название на последния суфраганен престол в Стария Епир. Те могат да се видят на фрагмента, представен на рис. 21. Тези варианти са 6 на брой; от тях в пет случая в названието на острова има буквата „р”, и само в един няма. Този факт засилва убеждението, че и в „истинското” име на градчето е имало „Р”.

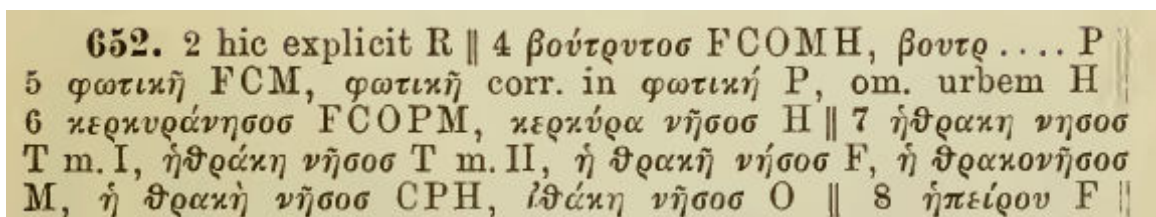

Рис. 21. Фрагмент от коментара към списъка на епархиите в Стария Епир в изданието на Хиерокъл от 1893 г.⁷²

Но ако е имало „Р”, тогава не е „Итака”! А заедно с „отпадането” на варианта „Итака” – като малко вероятен – се получава, че и νῆσος / nisos = остров като отделна дума е малко вероятна съставка. Следователно най-вероятно е името да е било близко до ἡ Θρακονήσος /

⁷⁰ Imperium Orientale sive Antiquitates.... Op. cit. p. 30

⁷¹ Imperium Orientale sive Antiquitates.... Op. cit. p. 29.

⁷² Hieroclis Synecdemvs, op. cit., p. 13.

Thraconesus – този вариант е основен в книгата на Бандурий (рис. 19 и 20) и е отбелязан и в изданието на Тойбнер (рис. 18).

Остава да съобразим, че на „античен македонски“ (а и – както се вижда от цитираните по-горе монография на И. Калерис⁷³ и статия на М. Хадзопулос⁷⁴ – на някои гръцки диалекти) името ἡ Θρακονήσος / Thraconesus вероятно се е произнасяло „Драгониса“, т.е. на практика вероятно е съвпадало с познатото ни от картите название „Драгоница“ – срв. с Vodisa (= Vodiza) на картата „Гърция“ в „Географския справочник“ на Матиас Квад (рис. 4).

Така от списъка на Хиерокъл се получава, че към Стария Епир е спадал суфраганен престол с название практически съвпадащо с името на планината Драгоница/Драговица. Понеже този престол е „допълнителен“ в сравнение с други варианти на списъка, естествено е да се предположи, че се е отнасял към диоцеза на митрополита на Стария Епир само през определен период от време, и е вероятно това да е било по времето на св. Климент. В този ред на мисли естествено идва хипотезата, че по времето на цар Борис към митрополията на Стария Епир се е отнасяла и суфраганна епископия от Тесалия – от западната ѝ част, в която е планината „Драгоница“/Драговица.

Към тези разсъждения трябва да добавим, че не е изключена възможността през определени периоди от време към митрополията на Стария Епир да е спадал и остров Итака, така че в част от вариантите на списъка е възможно наистина да е имало название „остров Итака“ (както се вижда от последния вариант в коментара на рис. 21, увеличен фрагмент на рис. 22).

Рис. 22. Увеличен фрагмент от рис. 21.

§ 9. Драгвица/Драговица и Драгутия

Пространното житие на Климент⁷⁵, чието авторство се приписва на охридския архиепископ Теофилакт, освен общоприетата титла на Климент „епископ на българите“ дава в запазените ръкописи две различни форми на допълнително обозначение, съдържащо титула „велички“:

В § 1 беше споменато, че Пространното житие на Климент⁷⁶, чието авторство се приписва на охридския архиепископ Теофилакт, освен общоприетата титла на Климент „епископ на българите“ дава в запазените ръкописи две различни форми на допълнително обозначение на титлата му:

- ἐπίσκοπον Драγβίστας ἦτοι Βελίτζας (т.е. епископ Драгвистки/Драговишки или Велички) – във Ватиканския препис, и

- ἐπίσκοπου Δρεβενίτζας ἦτοι Βελίτζας (което в ГИБИ IX,2/1994 с. 34 е преведено „епископ на Драгвиста или Велика“) – в Охридския и Ватопедския ръкописи.

Според И. Добрев правилната форма на „Драгвиста“ е „Драговища“⁷⁷; наистина, гръцката буква сигма може да отговаря на българската „Ш“, а окончанието „-ща“ е типично за топоними в почти всички български диалекти. Но ако допуснем незначителна грешка при

⁷³ Kalleris, J. Op. cit.

⁷⁴ Hatzopoulos, M. Op. cit.

⁷⁵ Милев, А. Op. cit. p. 76; ГИБИ IX,2/1994, с. 11.

⁷⁶ Пак там.

⁷⁷ Добрев, И. Op. cit.

преписване – разместване на местата на буквите „С” и „Г” в „Драговиста”, то „истинската” форма би могла да бъде и „Драговитса” = Драговица.

За да аргументира хипотезата си за разположение на „епископията на Велика” в Родопите и на „Драгвиста”/Драговица в района на Пловдив, Д. Ангелов пише (като се позовава и на М. Дринов⁷⁸):

„Възможно е да е имало славянско племе в Тракия (по северните склонове на Родопите и около Пловдив) с името *драговичи*. За това свидетелства названието „екзарх на Тракия Драговичия (ἔξαρχος τῆς Θρακίας Δραγουτίας), което е било давано на митрополита на град Пловдив.”⁷⁹

Всъщност названието е по-скоро Драгутия (или може би Драгития, Драгица?). Но първата част на цитираната титла - Θρακίας – се „пише” (и „произнася” ?) на „античен македонски” (и/или на трако-пеларгийски?) „Драгия” (вж. § 7). Всичко това ни дава основание за хипотезата, че *Θρακίας и Δραγουτίας са две форми на едно и също название*: първата е „класическа гръцка”, а втората е „варварска”. Естествено е да се предположи, че първата е „елинизирана форма” на старо местно название и че втората (старата) е добавена, за да се поясни първата (новата).

Подобна практика – до се пояснява „книжно” (гръцко или латинско) име с известен на широката публика „еквивалент” – е била широко разпространена в миналото. Типичен пример е показан на **рис. 23** – на фрагмент от карта виждаме надпис *Morauiā vulgo Muray* – „Моравия простонародно Мъри”.

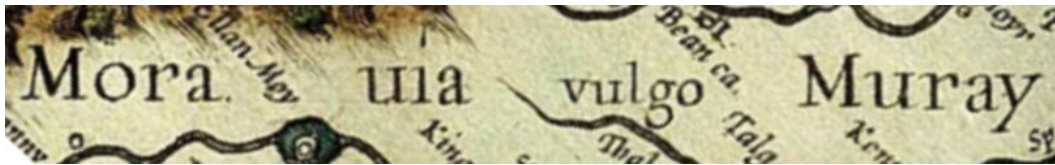

Рис. 23. Завъртян на 45° фрагмент от картата *Scotiae Regnum* в Атласа на Меркатор от 1595 г.⁸⁰ с надпис *Morauiā vulgo Muray* – „Моравия простонародно Мъри”.

Имената Тракия/Драгутия и Тракониса/Драгоница приличат на названието „Драгвиста” – Драговица (?) в Пространното житие на Климент и би следвало съответните географски обекти да се разглеждат като възможни кандидати, „произвели” определението „на Драгвиста” за епископския престол на Климент. Все пак кандидатурата на Велики в Стария Епир изглежда доста убедителна и това прави *Тракониса/Драгоница* на границата на Тесалия предпочитана интерпретация на „Драгвиста” пред Тракия/Драгутия.

§ 10. Хипотеза

Изложените по-горе данни и анализи водят към **хипотезата**, че **определенията „велички” и „на Драгвиста” (във всичките им варианти) се отнасят за град Велики и планината Драговица/Драгоница** – Велики до брега на залива Арта в днешна южна Гърция и Драговица на запад от Лариса.

Тази идентификация на „Велика” и „Драгвища” удовлетворява условията, обсъдени в § 2:

⁷⁸ Дринов, М. Съчинения, том I, с. 27.

⁷⁹ Ангелов, Д. *Op. cit.* p. 160. Срв. М. Дринов, Съч., I, с. 27.

⁸⁰ *Scotiae Regnum*. В: Gerard Mercator Rupelmundanus. *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Duisburgi Clivorum, MCXCV.*

I. Велики е бил град, който според данните от картите е имал роля и значение в региона;

II. Велики и Драговица/Драгоница не са близо до Охрид;

III. Пътуването от Охрид до Велики не е било много дълго и трудно, защото от Охрид по Via Egnatia може да се достигне до Аполония (близо до днешния град Вльора), откъдето има възможност за сравнително кратко и лесно пътуване до градовете по Адриатическото крайбрежие, в частност до Велики, който е до брега на залива Арта;

IV. Климент е бил духовен глава на български християни, затова е напълно възможно неговата епископия да е обхващала и български християнски общини извън държавните граници на Борисовото царство; а както личи от названията на градовете Велики и Водица, в Епир е имало многобройно население, подхождащо на един „епископ на български език“.

Очевидно причините местно население в Епир да бъде под духовното наставничество на митрополит, определен от българския цар, биха могли да бъдат от различен характер: политически, роднински и др. Например, както беше споменато в § 2, възможно е по времето на Климент Охридски Българската църква да е била зависима от Цариградския патриарх, и тогава е също така възможно нейни епископи да са били наставници на български християни в територии под политическата власт на Цариград.

Но всъщност с най-реални очертания е възможността влиянието на българските владетели в Епир да е свързано с политиката на папата. Аспирациите на Ватикана към християните в Епир са добре известни; а Климент още от началото на своята дейност като духовник е бил свързан с папата и Западната църква. Разположението на Велики на брега на залив в Адриатическо море му дава отлични възможности за комуникация с Рим; от тази гледна точка той е „по-близо до Рим, отколкото до Цариград“. Възможно е тази констатация да е вярна и в политически смисъл. От достигналите до нас сведения за т.н. „Осми Вселенски събор“ в Цариград през 861 г. се вижда, че папските представители на Събора са изразили претенциите на папата за контрол над християните в Тесалия, Дардания и Епир. В разразилия се дебат между тях и византийските участници в събора за посочените провинции е замесено и „Българското отечество“, а естествената интерпретация на това название в контекста на епохата означава, че българските владетели са завзели в Тесалия, Дардания и Епир територии, които отдавна са били населени с българи. Впрочем, това „Българско отечество“, обхващащо Тесалия, Дардания и Епир, е ядрото на владенията на Комитопулите, които някои историци наричат „Западно българско царство“; то и свързаните с него институции и даже топоними са едни от основните „носители“ и „източници“ на „българския етикет“ през средновековието⁸¹.

Всичко това поставя в нова светлина някои проблеми на българското християнство по времето на Борис и Симеон, и по-специално отношенията на българските владетели и българските църковни институции с Цариградския патриарх и папата. Какво са искали и какво са получавали българските владетели – от Борис до Самуил – от патриарха в Цариград и от папата в Рим?

За изясняването на тези проблеми са необходими преосмисляне на известните факти и по-нататъшни проучвания.

§ 11. Благодарности

Поднасям благодарност на Николай Годоров и Асен Чилингиров за предоставената ми полезна информация.

⁸¹ Достатъчно е да споменем Българската архиепископия Юстиниана Прима, реката *Vulgaria* / Бугарка / Българска Морава, Василий Българоубиец и „бича на българите“ Харалд Хардрад.